

A Börtönkrónika c. sorozat első kötetével, a „Márianosztrai panoptikum”-mal rendhagyó vállalkozásba kezdett a Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat. Nem a sokak számára misztikus alvilág szenzációjának csokorba gyűjtését célozta meg, hanem a nyílt tájékoztatást közös dolgainkról. Ebbe pedig a büntetésvégrehajtás égető társadalmi gonjai is beletartoznak.

Az első kötet megírásakor a szerző nem pusztán a márianosztrai börtön – immár több mint 130 éves – történetének írásos forrásaira, nyomtatásban megjelent regényes visszaemlékezéseire támaszkodott, hanem feldolgozta ún. megszerkesztett interjúk formájában a múlt idők még élő alakjainak szóbeli közléseit is.

A könyv Magyar Média által megszabott terjedelme, a riportalányok nagyobb nyilvánosságtól való elzárkózása miatt ez utóbbiak a Módszertani füzetek hasábjaira kívánkoznak. Az alább közölt szemelvény a 30-as évekhez, a II. világháborúhoz és a koalíciós időkhez köthető. E korszakról számol be a női börtön utolsó helyettese, a most 80. életévében járó Kiss Ottilia. (A szerk.)

I Ottilia nővér nosztrai évei

A harmincas évek közepétől szolgáltam Márianosztrán, először tanítónőként, majd 1945-től Borsó V. Emma igazgató főnöknő helyetteseként. A rabokat öt osztályba sorolták. Az első az elsőbűntényeseket, a másodikba a visszaesőket, a harmadikba a szigorított dologházasokat (ezeket meghatározatlan időre ítélték és csak öt év elteltével kérhették szabadlábra helyezésüket), a negyedikbe a magánzárkásokat (mindegyikük egy évnél hosszabb ítéletet kapott), az ötödikbe pedig a kórházi ápolásra szorulókat helyeztük.

Éjszakára egy zárkába egy rab került. Ez azután a létszám gyarapodásával felment kettőre, majd a háborúban a honvédelmi minisztérium utasítására – biztonsági okokból – háromra. A kisebb büntetésű köztörvényesek a régi kolostorépületben aludtak 8–10–12 fős hálótermekben. A börtön berendezése a vincés rend tulajdonát képezte. Az osztályok közt házi telefonon érintkezünk, a minisztériumhoz és a pesti vincés rendházhoz pedig közvetlen vonalat biztosítottak nekünk.

Az akkori magánzárkarendszer, a fenyítésképp alkalmazott sötétzárka korántsem volt olyan rettenetes, mint azt mai fejjel gondolnánk. Egyesek örültek a sötétzárkának, mert egyedül lehettek gondolataikkal. A magánzárka is így hatott: a társaságot kedvelők megőrültek tőle, a magányt szeretőket kevésbé kínozta meg. Ez a rendszer elősegítette a hitélet gyakorlását, a belső meditációt. A börtönélet szürkeségének ellensúlyozására engedélyeztük, hogy a cellákba vágott virágot tegyenek, cserepeset csak azért nem, mivel abba kisebb tárgyakat el lehetett rejteni.

A vallás vigasza sok foglyot lecsendesített; Rieger né, azaz Pipás Pista – aki Nosztrán példásan viselkedett – miután megkegyelmeztek neki a gyűjtőben azt kérte, hogy vigyék vissza a nővérekhez, aztán nyugodt lélekkel fog meghalni. Igaz, pl. Léderernén nem segíthettünk, amikor elszállították, kitört belőle a lappangó lelki kór. A depressziós-mániás öregasszony szabadulása után csipkét árult a Vásárcsarnokban, s környékén.

A katolikus miséket a fegyenctemplomban tartották. Az örök a földszinten bal oldalt vonultak be a visszaesőkkel. Az első sorban a börtönhierarchia csúcán állók ültek, élükön a főfegyőrrel, akinek a rangja leginkább a mai főhadnagyi rangnak felelt meg. Jobb oldalt ültek a nővérek, mögöttük az első-

büntényesek. A galéria bal oldalán a szigorított dologházak, jobb oldalán pedig a magánzárkások álltak. A vasárnapi misék orgonajátékának, a nővérek és a rabok kórusának meghallgatása komoly lelki élményt jelentett mindenkinek. A református imaházat, amely a „sóhajok hídjá” mellett állt, a régi épület második emeletéről lehetett megközelíteni. Az istentiszteletet itt is orgona kísérte. Sátoros ünnepeken a zsidó fegyencnökhöz a hitközség rabbit küldött, és ekkor a reformátusoktól külön, önálló istentiszteleten vehettek részt.

A kórházban 1945 előtt, ha az orvos előírta, tejet és borjúhúst is adtunk a betegeknek. Negyven-ötven szarvasmarha és tizennégy pár ló állt az istállóban. A hizlaldával, a baromfiudvarral, a két halastóval, a gyümölcsösrel, a méhessrel, a zöldséges kerttel és a szőlővel olyan mintagazdaság működött Nosztrán, amely nemcsak a betegek, hanem az összes rab kedvező ellátását biztosította. A rajtunk átzúduló front sajnos a majorságot szinte elsöpörte.

A börtön orvosnőjének sírköve
a régi rabtemetőben

Nálunk csak ambuláns kezelést kaptak a betegek, de Vácott SEDA Alajos doktor már kisebb műtéteket is végzett. Ugy tudom, Vas Zoltánt vakbéllel operálta, aki azt mondta, hogy Moszkvából jövet meghálálja ezt a doktornak. És így is történt. SEDA doktort 1945-ben feljelentették, és az Andrássy út 60-ba került. Itt jutott eszébe Vas Zoltán, és valamilyen úton-módon üzent neki. Vas – ígéretéhez híven – szabadlábra helyeztette. A nagyhatalmú VASRÓL saját emlékem is van. Amikor már eldőlt, hogy egy év múlva át kell adnunk az intézetet, megkérdezte tőlünk, van-e kívánságunk, amit teljesíthet? Kértük, hogy e rövid időre hagyjanak fel a zaklatásunkkal. Elintézte, sőt a Gazdasági Főtanács még varrógépet is kiutalt a rabnők foglalkoztatására.

A börtönben született csecsemőket egy évi ápolás után a Népjóléti Minisztérium helyezte el valamelyik menhelyen. Az a jelenet BERZEVICZY könyvében¹ – amikor az egyik nővér halott csecsemővel sétál a börtönfolyosón – hihetetlen, mert az előírás szerint a halottakat csak koporsóban vihettük ki a kórház alagsorából a rabtemetőbe. A halálban megszűnt a különbség köztünk és köztük. A halott nővéreket is a rabtemetőbe temettük.

1943-ra rendkívül magasra nőtt, több mint 900 főre emelkedett a rabok száma. Ennek csupán a felét lehetett normálisan elhelyezni. Néhány úriasszonyt valutázásért zártak be, például az egyik ROTSCHIDOT, meg egyet a gyógynövény-

¹ Berzeviczy Gizella: Márianosztra. Bp., 1948. A szerző a Tanácsköztársaság bukása után került Nosztrára, ahol 1922-ig raboskodott.

nagykereskedő Balassa családból, de igazán érdekesek a politikaiak voltak.² A szerbek közt sok falusi lány volt, magyarul gyorsan és jól megtanultak. Amikor oktattam őket, sok minden kiderült, például az is, mennyire keveset tudtak a kommunizmusról. Egy részük nem is kommunistaként, hanem csetnyikként lett letartóztatva. Gondanára³ jól emlékszem. A háborút megelőzően medikaként tanult, itt Nosztrán pedig óriási feltűnést keltett szépségével. A katolikus hitre tért szerb lányoknak csak intett a szemével: térdeljetek, ne térdeljetek.

Franciska nővér, a „Helyettes” engedélyezte Starosolsky Arankának regénye megírását. A „Szép-hegy” még a háború befejezte előtt meg is jelent. Amikor nagybátyját – aki Tolna megye főispánjaként németellenes hírbe keveredett – a nyilasok letartóztatták és Sopronkőhidára vitték, Franciska nővér meglátogatta. Az ott tapasztaltakról nem beszélt, de nagy szerepe volt abban, hogy sikerült elkerülnünk a börtön katonai megszállását; rábeszélésére a falut körbevevő hegyhátakon ásták be magukat a németek.

A szovjet csapatok 1944. december 20-án, fél tizenkettő körül⁴ foglalták el a fegyházat. Délben a foglyok már szabadok voltak. Az elsőbűntényeseket – kivéve az élet ellen bünt elkövetőket – miniszteri utasításra elengedtük, csak a visszaesők maradtak. A raboknak visszaadtuk pénzüket és ékszerüket, de a katonák elvették tőlük, ami megtetszett nekik. A gépház akkumulátorát elrontották, és így megszűnt a víz- és áramszolgáltatás. Jó, hogy voltak templomi gyertyák.

A nővérek vagy nagyon fiatalok vagy túl idősök voltak. Az öregebbek a fegyőrcsaládoknál találtak menedéket, minket fiatalokat pedig egy németül tudó szovjet tiszt vett pártfogásába, gondoskodott arról, hogy bántódás nélkül eltávozhassunk. A község templomában szédülták az oltári szentséget és szétszórták a szentelt ostyát; ez utóbbiakat magunkhoz véve indultunk el. Közben a falusi kisdobossal kihirdették, hogy az apácákat tilos befogadni a házakba. Elhatároztuk, hogy a front elől (lényegében a szovjet tüzérség ágyúállásai alatt, ahol viszonylag biztonságban voltunk) Kismaros felé elmene-külünk. Vácott Proiszl Angéla tartományfőnök⁵ fogadott bennünket.

1945 áprilisában újabb szovjet katonák jelentek meg – az Uzsoki utcai gyógyintézetből hozott felszerelésekkel, hogy katonai kórházat rendezzenek be. Minket, a Mária-lakba visszatért nővéreket is felkértek az ápolásukra, de oly súlyos, az elmebaj határán álló szifiliszos betegek is voltak köztük, hogy nem vállaltuk. Két-három hét múlva elvitték őket. Az ápolás helyett a miniszteri biztos szobájában varrodát rendeztünk be, ahol élelem fejében varrtunk a katonák számára.

Az első rabnők 1945 májusa és augusztusa közt jöttek vissza önszántukból, megélhetésük biztosítását várva tőlünk. A börtönben ekkor még szovjet parancsnokság működött, így hát megosztottuk velük a Mária-lakot, együtt dolgoztunk. Lisztet a szobi molnár adott, zöldséget, krumplit pedig a titkos veremből szereztünk, ahol a nővérek némi készletet a szűkebb időkre szá-

2 Szimin Magda volt politikai fogoly Mire a meggyfa kivirágzik (Ujvidék, 1959) c. regényében számol be nosztrai élményeiről. Az apácák lelki terrorja – írja – nem törte meg a politikai foglyokat, belső tartásukon megbukott, a vincés nővérek térítési szándéka.

3 Gondana Ivácskovicst a bácskai kommunista ellenállás ismert tagját 1941-ben fogták le. Nosztrán áttért a katolikus hitre. Starosolsky Aranka, akit 1942-ben majd nyolc hónap börtönre ítélték angolszász kapcsolatai miatt, a Szép hegy c. könyvében részletesen ír erről.

4 Borsó V. Emma igazgató főnökasszony igazságügy-miniszterhez írt jelentése szerint 10 óraker nyomultak be a börtönbe az első szovjet egységek.

5 Proiszl Angéla 1925–1927 között igazgatta Márianosztrát.

mítva elástak. A szőlősbe dinnyét telepítettünk, hogy legyen valamilyen gyümölcsünk.

1945 után is jött hozzánk néhány érdekes rab. Hatvani Lilit, a cukorbáró Hatvaniak családjából, kémkedésért vagy valutázásért ítélték el, lehet, hogy mindkettő miatt. A Kistext főreszvényes lánya komoly pénzért élelmiszert csempészett Ausztriába. Állítólag néhány politikus is részt vett ebben az üzletben. A háború eldurvította az embereket, a nővérek – főképp a fiatalok – nemegyszer belepirultak abba, amit a rabok mondtak, vagy szemük láttára cselekedtek. Az egyik visszaeső Vicsápi Lujza – aki törzsvendég volt az Ilkoviciban – tisztelt ugyan minket, de nem tudott leszokni az ottani argóról, még az én jelenlétemben sem. A politikai foglyokat büntetésük letöltése után nem mindig várta szabad élet. Például Rátz Erzsébetet, a volt honvédelmi miniszter lányát internálták. Ez gyakran rosszabb volt, mint a börtönbüntetés.

1947 tavaszán – ekkor már én voltam a börtön helyettese – meglátogatott bennünket gróf Károlyi Mihályné, az első köztársasági elnök felesége. Andrassy Katinkát többen kísérték, köztük Berzeviczy Gizella is. Könyvéről – amelynek sok kitételével nem értettem egyet – szerencsére nem beszélünk. A foglyoknak adható könyvek körét egyébként nem mi, hanem az Igazságügyi Minisztérium szabályozta. Bár ezeket még házon belül tovább cenzúráztuk, csak az egyházi felfogás szerint erkölcstelen, illetve a társadalmi rendet veszélyeztető műveket nem engedélyeztük. A politikaiak helyzete kedvezőbb volt, külön engedéllyel az ilyen írásokhoz is hozzájuthattak.

1949 májusában Bukovszky alezredes vette át a rendtől az intézetet. Becsületes embernek ismertük, a háborúban az ungvári börtön parancsnoka volt. Az intézet evakuációjakor, kiürítésekor az örök családotstul elhozta, megmenekítette a közeledő fronttól, és a kincstári pénzt hiánytalanul átadta a minisztériumnak. Mi azután Pestre, a vincés anyaházba mentünk, ahol a rend feloszlataiság bérvarrásból éltünk a kórházi nővérekkel együtt.

1950-ben, amikor a nővérek egy része Bakonyszentlászlóra költözött, hazamentem a falumba, majd 1953-ban az egyházi alapítású Szolidaritás szövetkezet dolgozója lettem. Mivel még 1940-ben öt nővértársammal lettem a könyvelői vizsgát, pénzügyi vonalra kerültem, és végül mint a szövetkezet főkönyvelője mentem nyugdíjba.

dr. Tamáska Péter